

Prof. Dr. Ekrem BEKTAŞ

Harran Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Şanlıurfa/TÜRKİYE
ebektaş@harran.edu.tr
ORCID

**NAMIK EKREM'İN ŞARKÎ
ANADOLU'DAKİ NUTUKLARI**

NAMIK EKREM'S SPEECHES
ABOUT EASTERN ANATOLIA

Makale Türü: Araştırma Makalesi	Article Information: Research Article
Yükleme Tarihi: 24.08.2021	Received Date: 24.08.2021
Kabul Tarihi: 07.10.2021	Accepted Date: 07.10.2021
Yayımlanma Tarihi: 30.10.2021	Date Published: 30.10.2021

İntihal / Plagiarism

Bu makale **turnitin** programında taranmıştır.
This article was checked by **turnitin**.

Atıf/Citation

Bektaş, Ekrem, "Namık Ekrem'in Şarkî Anadolu'daki Nutukları", *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi [Journal of Academic Literature]*, Yıl 7, Sayı 15, Güz 2021, s. 1-26.

Bektaş, Ekrem, "Namık Ekrem's Speeches About Eastern Anatolia", *Hikmet-Journal of Academic Literature*, Year 7, Volume 15, Fall 2021, p. 1-26.

10.28981/hikmet.986670

Prof. Dr. Ekrem BEKTAŞ

NAMIK EKREM'İN ŞARKÎ ANADOLU'DAKİ NUTUKLARI

NAMIK EKREM'S SPEECHES ABOUT EASTERN ANATOLIA

ÖZ

Birecikli Nâmık Ekrem 1878-1917 yılları arasında yaşamış, pek çok manzum ve mensur eser kaleme almış önemli şahsiyetlerden biridir. Edebiyatçı kimliğinin yanında iyi bir eğitimci ve koyu bir hürriyet ve meşrutiyet savunucusudur. Nâmık Ekrem'in İttihat ve Terakki Cemiyetinin resmî üyesi olup olmadığını bilinmemektedir, ancak bu cemiyetin gönüllü bir neferi olarak her gittiği yerde hürriyet ve meşrutiyet için gayret sarf edip konferans verdiği eserlerinden anlaşılmaktadır. Yazarın manzum-mensur karışık eserlerinden biri olan Şi'r-i Hakikat'te Van, Erzurum, Bitlis ve Malazgirt'te verdiği nutuklar ve Doğu vilayetleriyle ilgili, valilere ve merkezî hükûmete sunduğu bazı layihalar yer almaktadır. Bu makalede Nâmık Ekrem'in İttihat ve Terakki Cemiyeti adına müfettiş olarak gittiği vilayetlerde irad ettiği nutuklar ve bu nutuklarda dile getirdiği hususlar ele alınmış ve bu metinlerin Latinize hâli verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Nâmık Ekrem, Şarkî Anadolu, Erzurum, Van, Bitlis, İttihat ve Terakki, Nutuk, Layiha.

ABSTRACT

Nâmık Ekrem who is from Birecik, one of the important personalities who lived between 1878 and 1917, wrote many verse and prose works. Besides his literary identity, he was a good educator and a fierce defender of freedom and constitutionalism. It is not known whether Nâmık Ekrem was an official member of the Committee of Union and Progress, however it is understood from his works that he made an effort and addressed many conferences for freedom and constitutionalism wherever he went as a volunteer member of this society. In the Şi'r-i Hakikat, one of the author's mixed works consisting of verse and prose, there are speeches he gave in Van, Erzurum, Bitlis, and Malazgirt and some statements he presented to the governors and central government about the Eastern provinces. In this article, the speeches given by Nâmık Ekrem in the provinces where he went as an inspector on behalf of the Committee of Union and Progress and the issues he expressed in these speeches are discussed, and Latinized version of these texts are presented.

Keywords: Nâmık Ekrem, Eastern Anatolia, Erzurum, Van, Bitlis, Union and Progress, Speech, Statement.

Giriş

Anadolu'nun küçük bir beldesi olan Birecik'te dünyaya gelip burada ortaokulu bitirdikten sonra Haleb İdadisi'nde lise tahsilini tamamlayan, akabinde İstanbul Dârü'l-muallimîn-i Aliyye'den mezun olup İstanbul'da öğretmenliğe başlayan Namık Ekrem (Ayata, 2009: 23-26), memleketin kalkınması için bütün gayretini eserler telif etme, eğitim ve öğretim, matbuat ve sair faaliyetlerle sarf etmiştir. O, II. Meşrutiyet'in ilanından sonra da boş durmamış, halkı bilgilendirmek üzere Doğu Anadolu'nun bazı vilayetlerinde konferanslar vermiş ve bu bölge ile ilgili görüşlerini layiha şeklinde hem il valilerine hem de merkezî hükümete takdim etmiştir. Yazarın söz konusu bölge şehirlerindeki nutukları, yazıları ve layihalarından alınmış bölümler *Şi'r-i Hakikat* (1332:) isimli eserinde yayımlanmıştır. Şairin/yazarın manzumensur karışık eserlerinden olan *Şi'r-i Hakikat*'teki konumuzla alakalı metinleri/nutukları bir araya getirip Namık Ekrem'in Şarkî Anadolu hakkındaki müşahedeleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Namık Ekrem'in hangi sıfatla ve hangi tarihlerde bu vilayetlere gönderildiğine dair elimizde resmî bir belge bulunmamakla birlikte Van'da halka irad edilen nutkun ilk sayfasının dipnotunda şöyle bir bilgi notu vardır: "*Osmanlı-İtalya muharebe-i zâ'ilesinin bidâyetinde İttihad ve Terakkî Cemiyeti nâmına Van'ın Hürriyet meydânında Türk, Ermeni, Kürd... on bin kişiden fazla ahâli toplanmış idi. Tarafımdan irticâlen söylenmiştir.*" (Ekrem, 1332: 45). Bu ifadeden de anlaşıldığı gibi Namık Ekrem, Osmanlı-İtalya Savaşı'nın (Beydilli, e-ansiklopedi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/trablusgarp-savasi>.) başladığı yılda ve İttihad ve Terakkî Cemiyeti adına bu vilayetlere müfettiş olarak gönderilmiştir (Özlü ve Tiryaki. 2019: 581-595).

İtalyanların hiçbir gerekçe göstermeden Osmanlı'nın toprağı olan Trablus, Bingazi ve Derne gibi şehirlere saldırıp buraları işgal etmesi, Osmanlı toplumunda derin yaralar açmıştır. Merkezî hükümet de Namık Ekrem'i halkı bilgilendirip bilinçlendirmek, moral değerlerini yüksek tutmak, ümitsizliğe düşmelerine mani olmak ve İtalya'nın bu haksız işgaline karşı gönüllü asker toplamak için Doğu vilayetlerine görevlendirir. İrad edilen nutukların tarihi belli olmadığı için kronolojik bakımından hangisinin önce veya sonra olduğunu da tam olarak bilemiyoruz. Sadece "Kürdistan'dan Bir Sadâ" (Ekrem, 1332: 56-58) başlıklı Malazgirt'te yazıldığı anlaşılan yazının sonunda 19 Temmuz 1329/1 Ağustos 1913 tarihi yazılıdır. Yukarıdaki alıntıda geçtiği üzere yazar bu nutukları irticalen yapmıştır. Bu konuşmalarda dile getirilen hususlar aynı olmamakla birlikte aralarında birbirini tamamlayan ya da birbiriyle örtüşen noktalar pek çoktur. Bu metinlerin daha iyi anlaşılması ve mahiyetlerinin detaylandırılması için bazı değerlendirmelerin yapılması gerektiğini düşünmekteyiz.

Van Nutukları: Namık Ekrem'in Van'da irad ettiği iki nutku elimizdedir. Bunlardan biri "Bir Konferans" (Ekrem, 1332: 101-106), diğeri de "Van'da Bir Nutuk" (Ekrem, 1332: 45-49) şeklinde başlıklandırılmıştır. "Bir Konferans" başlıklı yazının ilk sayfasındaki dipnotta "*Van Mekteb-i İdâdî, İctimâ' Salonunda*

mu'allim ve mütefekkir bir cem-i gafire hitâben îrâd ettiğim nutuklardan." ibaresi yazılı iken "Van'da Bir Nutuk" başlıklı konferansın dipnotunda da "*Osmanlı-İtalya muharebe-i zâ'ilesinin bidâyetinde İttihad ve Terakkî Cemiyeti nâmına Van'ın Hürriyet meydânında Türk, Ermeni, Kürd... on bin kişiden fazla ahâli toplanmış idi. Tarafımdan irticâlen söylenmiştir N.E."* yazılıdır.

Ekrem'in Van'daki bu konferanslarını 1911-12 yıllarında gerçekleştirdiği kanatındeyiz. Çünkü yazarın söz konusu eserinde, devrin Van Valisi İsmail Hakkı Bey (ö. 1918)'e (Yıldırım, 2018: 93-98; Yıldız, 2019: 863-878) hitaben manzum bir tebriknâme (Ekrem, 1332: 119-120) ve bu tebriknâme vesilesiyle yazılmış bir açıklama notu yer almaktadır:

"Birkaç söz söyleyeceğim: Mine'l-kadîm bizce 'âdetdir: Şâ'irler; lütfunu gördükleri, sevdikleri şâyân-ı hürmet adamlara hayâtlarında kasîdeler, medhiyeler, takdîriyeler yazar oldukları zamânda mersiyeler, te'essür-nâmeler, kitâbeler... söyler, o mübârek vücûdların ibkâ-yı siyt ve nâmına hizmet ederler.

Ben de bu tebrîki el-yevm Adana Vâlfisi bulunan Hakkı Bey'e: Van'da iken yazmış, göndermiş idim. Gerçi müşârü'n-ileyhden maddî bir lütf görmedim, fakat o zât-ı muhteremin ma'nevî insâniyetlerine, teveccühlerine mazhar olmuştum.

Hakkı Bey vazîfesini cidden seven, cesûrâne, fedâkârâne îfâ eden bir vâlf-i himmet-şî'âr idi. Bu haslet-i mümtâzeleriyle berâber ma'îyyetlerinin de icrâ-yı umûrda korkusuz, kaygısız ve yalnız 'adl ve istikâmetle hareketlerini ister, onlardan gayret beklerdi. Hele bir me'mûrun bu yolda yürüdüğünü bilir, tanır, emîn olursa her zamân himâye eder; hîç bir kimsenin tezvîriyle hîç bir garaz ve telkîn ile onu incitemez, belki daha ziyâde teşcî' ve tergîbte bulunurdu. Ben, o kadrân zâtı öyle gördüm, öyle bilirim.

Ma'îyyet-perverlik de budur. Âmirliğe, büyüklüğe ancak böyle yakışır....." (Ekrem, 1332: 120-121).

Burada Namık Ekrem, gelenekte şairinlerin kaside yazma sebeplerini açıkladıktan sonra Vali Hakkı Bey'in herhangi bir maddî yardımını almadığını ancak gösterdiği misafirperverlikten ötürü ona teşekkür ettiğini ve valinin himmet sahibi bir şahsiyet olduğunu belirtmiş ve övmüştür.

Açıklamada verilen bilgilerden anlaşıldığı üzere Namık Ekrem ilk konferansını Van Lisesinin toplantı salonunda şehrin öğretmen ve mütefekkirlerinden oluşan bir topluluğa sunmuştur. Bu konferansta yazar "İstikbâlimiz için hazırlık" alt başlığı altında milletlerin millet olma yolunda karşılaştıkları iyi veya kötü hadiselerin mukadderat eseri olup kaçınılmaz olduğu dolayısıyla hayatta saadet ve hüznün beraber yaşandığı, asıl olan meziyetin ise meydana gelen bu hadiselerden ders almak olduğunu söyler ve sözü Osmanlılara getirir. Osmanlıların iki üç senedir sıkıntılarla boğuştuğunu, buhranlar geçirdiğini bundan kurtulmanın da azim, sebat, metanet ve gayretle mümkün olabileceğini söyler ve dinleyici kitlesine ümit aşılayıcı açıklamalar yapar.

Namık Ekrem, Fransız İnkılabı'nı ve Prusya'nın maruz kaldığı musibetleri hatırlatarak bu devletlerin yaşananlardan ders alarak güçlü birer devlet olduklarını dile getirdikten sonra Osmanlıların da küçük bir aşiretten

güçlü bir imparatorluğa yükseldiklerini ve tarih boyunca pek çok başarıya imza attıklarını dolayısıyla Osmanlının şimdiki zayıf halinden kurtulup ayağa kalkacağını, mazideki hatalardan ibret alındığında da bu kara günlerin geride kalacağını ifade eder. Konuşmasının sonunda toplumdaki cehalete, yolsuzluğa ve yoksulluğa değinen hatip, cehaleti ortadan kaldırmanın çaresinin de bu vilayetlerde darülfunun ve medrese açmak olduğunu, yolsuzluk ve yoksulluktan kurtulmanın da maddî ve manevî çözümleri bulunduğunu ayrıntılı bir şekilde nakleder.

Namik Ekrem'in Van'daki ikinci konuşması da, Van'ın Hürriyet Meydânı'nda on binden fazla Türk, Ermeni ve Kürd vatandaşın hazır bulunduğu topluluğa irticalen yapılan nutuktur. "Muhterem Vatandaşlar" diye konuşmasına başlayan hatip, İtalyanlar tarafından yapılan haksız işgalin ruh dünyasında bıraktığı menfî tesir üzerinde durur ve medeniyet asrında yaşanan bu vahşetin âdeta şokunu nakletmeye çalışır. Medenî geçinen Avrupa'nın Şarkın özellikle de Osmanlının medenileşmediği hezeyanında bulduklarını, Avrupa medeniyetinin kuvvete dayandığı için zayıf memleketleri sömürdüğünü ve buralarda insanlık dışı vahşetler gerçekleştirdiğini söyler. Bunun son örneğinin de İtalya'nın hiçbir sebep yokken Osmanlıların toprağı olan Kuzey Afrika'ya saldırısı olduğunu, buralarda türlü vahşetler yaptıklarını ve medenî geçinen diğer Avrupa devletlerinin de sadece olaya seyirci kaldıklarını söyler. İtalyanların bu zulmü karşısında Osmanlının çok da zayıf olmadığını, tarihte olduğu gibi yeni zaferler gerçekleştirecek güç ve inanca sahip olduğunu, II. Meşrutiyet'in ilan edilmesiyle yeni bir sürece girildiğini söyler ve böylece halkın millî duygularını harekete geçirmeyi amaçlar.

Konuşmasının sonunda tekrar Avrupalılara seslenen yazar, yaşanan bu haksızlık ve vahşetin mutlaka hesabının sorulacağını, vatan evlatlarının, ecdadının eski ihtişamlı günlerini hatırlayarak toprakları için canlarını feda edecek yiğitlikte olduklarını, tarihe şerefle yazılacak bir kahramanlık gösterecekleri ümidiyle konuşmasını şu cümle ile bitirir: "*Her Osmânlıya da yakışan budur: Böyle arslanlar gibi pençeleşmek, yıldırımlar gibi gürlemek, parlamak... en sonra rûhunu nâmûsuyla berâber Allâh'ına teslim eylemek. İşte en mukaddes ve en tatlı ölüm!*" (Ekrem, 1332: 49)

Erzurum Nutku: Nutkun bulunduğu ilk sayfada yer alan dipnottaki "Mekteb-i Sultânî tevzî-i mükâfât resminde tarafımdan irâd olunmuştur." (Ekrem, 1332: 88) cümlesinde bir karışıklık olduğu kanaatindeyiz. Çünkü Mekteb-i Sultânî İstanbul'daki Galatasaray Lisesinin eski adıdır. (Şişman, e-ansiklopedi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/galatasaray-mekteb-i-sultanisi>) Yazar, Sultan Abdulhamid döneminde 1889 yılında açılan Erzurum İdadîsi'ni Mekteb-i Sultânî olarak değerlendirmiş olabilir. Konuşmanın Mekteb-i Sultânî'de gerçekleşen bir ödül töreninde yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu konferansta dile getirilen hususlar; Osmanlı toplumunun aydınlanması için çalışmanın önemi, II. Meşrutiyet'ten önceki ve sonraki dönemde maarif alanında yapılan çalışmalar şeklinde özetlenebilir. Meşrutiyet'ten önce "vesvese ve evhama düşen müstebit idarenin (II. Abdulhamid)" kişisel ikbalini

milletin idbarında (baskı) gören bir anlayışla devleti yönettiğini ifade eden yazar, artık idare tarzının değiştiğini, Meşrutiyet kanunlarının geçerli olduğunu, gayretli ve muktedir adamların iş başına geçeceğini, böylece milletin terakki edeceğini dile getirir. Bu hususların gerçekleşmesi için de önce maariften başlamak gerektiği, cehalet yüzünden milletin ahlaksızlığa meylettği, bunun böyle devam etmesi halinde akıbetin karanlık ve yok oluş olacağı hatırlatılır. Bu tür belalardan kurtulmak için de cehd ve himmet gerektiği; toplumdaki güvenin samimi fikir ve iyi niyet ile sağlanacağı, bu yüzden "ittifak" ve "ittihat" kavramlarının fert ve toplum hayatında çok önemli olduğu vurgulanır. Samimi hitaplarla halka seslenen hatip Meşrutiyet'in şimdilik topluma küçük hediyeler sunduğu gelecekte ise daha büyük armağanlar sunacağı temennisinde bulunur.

Zaman geçtikçe ilim ve fennin ilerlediğini, her şeyde teceddüd ve tecellinin görüldüğünü, dünyadaki değişikliklerin keramet nevinden olup çeşit çeşit olduğunu vurgulayan yazar eğitimin mucizevî eli, icat örneklerini ve sanat harikalarını önümüze serdiğini şöyle ifade eder: "*Evet harikaları doğuran sanat ve sanatı canlandıran marifet, marifetin temelini kuran cehd ve himmet, cehd ve himmeti tenvir ve tenmiye (arttırma) eden de ittihat, hubb-i insaniyet ve aşk-i millettir.*" (Ekrem, 1332: 92)

Bitlis Nutku: Namık Ekrem'in Doğu vilayetlerine olan seyahatinin güzergâhını ve tarihlerini bilmediğimiz için yazarın hangi vilayetten sonra Bitlis'e geldiğini de belirleyemiyoruz. Namık Ekrem (1332: 129-136) Bitlis nutkunda da özet olarak şu hususlar üzerinde durur: Parası olanlarla, akli olanların bir araya gelip ticarete güç birliği yapması, bu işbirliğinin de kardeşçe ve arkadaşça gerçekleşmesi önerilip Avrupa'dan örnekler verilir. Fertler arasındaki uyumun (işbirliğinin) bütün bir milletin ilerleyebilmesi için şart olduğunu belirten Ekrem, Avrupa'nın büyük sanayi şirketlerinde, ticarethanelerinde ve fabrikalarında çalışanların tümünün eğitilmiş ve tecrübe sahibi kimseler olduğunu söyler. Hatip, ticaret hayatının cahil, görgüsüz ve tecrübesiz tüccarlarla gelişmediğini; bilgili, anlayışlı tüccarların akıl ve zekâlarını, hüner ve marifetlerini kötüye kullanmadıklarını, para kazanıp mutlu yaşamının yolunu bildiklerini ve bunun için sürekli çalışıp çabaladıklarını söyler. Osmanlıların da Avrupalılar gibi ticarete teşrik-i mesai (iş bölümü) yapması gerektiğini, bu ticarî faaliyetlerde doğruluk ve sadakat esas alındığında muhakkak güzel günlerin görüleceğini müjdeler.

Yazar, sahip olduğumuz topraklardan gereği gibi istifade edemediğimizi, Anadolu ve Arabistan coğrafyasının verimli topraklar olduğu hâlde usul bilmediğimizden, fen ve sanata ve dolayısıyla teçhizata malik olmadığımızdan bu topraklardan bolca ürün alamadığımızı dile getirir. Osmanlılar olarak bizim de Amerika ve Avrupa gibi hünerli iş adamı yetiştirmemiz için zenginlerimizin çocuklarını ziraat ve ticaret okullarına gönderip bu sektörde çalıştırmalarını tavsiye eder. Böylece bilgili çiftçi, esnaf ve tüccarımızın çoğalacağını, herkesin kabiliyetine göre hakkına razı olup daha müreffeh yaşayacağını dile getirir.

Osmanlılarda zengin-fakir hiç kimsenin sanattan ve ticaretten hoşlanmadığını; herkesin parası olunca yemek ve zevk peşine düştüğünü, parası olmayınca da sıkıntı çekip kara kara düşünmekle meşgul oldukları tespitinde bulunan Namık Ekrem, Muş'ta bulunduğu sırada yaşadığı bir olayı anlatır:¹ Esnaf ve memurların bulunduğu bir sohbette söz eğitime geldiğinde, eşraftan birisinin, okulların açılmasıyla çocuklarını bu okullara gönderdiklerini ancak memur olamadıkları için soğan sattıklarını söyleyince; Namık Ekrem de ticarete başlayan gençleri tebrik ve takdir ettiğini, bugün soğan satan kişilerin yarın ipek satacağını belirterek ticaretin muhakkak eğitilmiş kimselerce yapılmasının elzem olduğunu, okuldan çıkan herkesin memur olmak için uğraştığını oysa memuriyetin çok da makbul olmadığını dile getirir. Özetle yazarın Bitlis nutku "*Vatan çıplak ve hasta, milletin kesesi boş, bize hekim, sanatkâr, tüccar lâzım. Bunlar olmazsa millet zarûretten kurtulamaz.*" (Ekrem, 1332: 134) cümlesiyle devam edip biter.

Kürdistân'dan Bir Sadâ: Namık Ekrem'in 19 Temmuz 1329/1 Ağustos 1913 tarihinde Malazgirt'te kaleme aldığı "Kürdistân'dan Bir Sadâ" (Ekrem, 1332: 56-58) başlıklı yazısının, nutuklarında dile getirdiği meselelerden pek farklı olmamakla birlikte Doğu Anadolu'daki izlenimlerini kamuoyuna duyurma amacıyla yazıldığından önemli olduğunu düşünüyoruz. Kürtlerin yaşadığı bölgenin, Osmanlı'nın ilim ve medeniyet bakımından en geri kalmış, en perişan coğrafyası olduğu tespitiyle başlayan yazar, ahalide kabiliyet ve toprağında bereket olmasına rağmen suistimal yüzünden halkın sefaletten bunaldığı, toprakların çoraklaştığı, mukaddes vatanın çürümeye ve dökülmeye başlayan dallarının ıslah ve iflahına çalışmanın elzem olduğu, nakliye vasıtalarının, sanatın, hayır ve bereketin olmadığı, bölgede her yönüyle yokluk ve sefaletin hüküm sürdüğünü dile getirir.

Buralara gelen memurların ilk düşündükleri şeyin bir yolunu bulup bu bölgelerden bir an önce kurtulmak olduğunu dile getiren yazar; memurların böyle düşüncelerinin sebebini de bölgede hayat şartlarının çok zor olmasına, özellikle uzun süren kış aylarında hayatın neredeyse durma noktasına gelmesine bağlar. Rahat yaşanılan zamanın da üç dört ay gibi kısa olduğu vurgulanır.

Vatanı bir anneye benzeten Namık Ekrem, annenin ağrıyan uzvunun tedavi edilmesinin zorunlu olduğunu, bölgenin de cehalet ve sefalet hastalığından kurtulması için medeniyet tohumunun ekilip ziraat suyuyla sulanması gerektiğini, halkın her türlü derdine derman olmak için de maarifin lüzumlu ve bir an önce okulların açılmasının şart olduğunu söyler. Şimdiye kadar gözdardı edilen bölgenin geri kalış sebeplerinin başında öğretmenlerin ihmalinin çok olduğu tespitinde bulunan Ekrem, Kürtleri, ümmetin acizleri, kimsesizleri olarak değerlendirir.

¹ Bitlis nutkündeki bu ifadede Namık Ekrem'in Muş'a gittiğini ve orada halkla görüşüp fikir teatisinde bulunduğunu öğreniyoruz.

Şarkî Anadoluya Dâ'ir: Şî'r-i Hakikat'teki "Şarkî Anadoluya Dâ'ir" (Ekrem, 1332: 137-145) başlıklı yazının ilk sayfasında verilen dipnottaki "Vâflilere ve hükûmet-i merkeziyeye takdîm edilen layihalarımından..." ifadesinden ve elimizdeki metinlerden anlaşıldığına göre Namık Ekrem, Doğu vilayetlerinin Erzurum, Van, Bitlis, Muş ve Malazgirt gibi yerlerini gezip halkla görüşmüş, açık ve kapalı mekânlarda bir dizi konferanslar vermiş, müşahedelerini gazetelerde yayınlamış ve akabinde bölge ile ilgili kanaatlerini raporlaştırarak hem ilin valisine hem de merkezî hükûmete sunmuştur.

Osmanlı coğrafyasının genel görünüşünü tasvir eden yazar, merkezden yani İstanbul'dan uzaklaştıkça geri kalmışlığın daha çok hissedildiğini belirtir ve misal olarak da Bitlis vilayetini gösterir. Osmanlının içinde bulunduğu umumî manzarayı edebî bir dille anlatan Ekrem, konferanslarında dile getirdiği hususları bir araya getirip layiha olarak resmî makamlara sunmuş ve bir kısmını da eserine alıp neşretmiştir. Yazarın Doğu vilayetleriyle ilgili kaleme aldığı resmî layahaların tam metinleri şimdilik elimizde bulunmamaktadır. *Şî'r-i Hakikat'te* yer alan "Şarkî Anadoluya Dâ'ir" başlıklı raporda, Doğu vilayetlerinde aşayan Osmanlıları, ma'rifet ve medeniyete intisapları noktasından üç sınıfa ayırır: Birinci tabakada Ermeni unsuru olduğunu ve Ermeni vatandaşların eskiden beri ilim ve sanata şiddetli bir şekilde sarılıp çalıştıklarını ve dolayısıyla muvaffak olduklarını; ikinci sırada Türklerin olduğunu, Türklerin de sayıca fazla olmalarına rağmen tembellik ve yoksullukları yüzünden ilim ve sanayide pek geri kaldıklarını; üçüncü tabakada ise Kürtlerin yer aldığını, Kürtlerin de mazlum bir kavim olup her şeyden tek kelime ile mahrum olduklarını söyler.

Yazar, başta söylediklerini teyit etmek üzere Osmanlıda İstanbul'un ilim ve medeniyet merkezi olduğu, İstanbul'dan Anadolu'ya açıldıkça yoksulluk ve cehaletin arttığı, şimdiye kadar eğitimin yaygınlaşması için herhangi bir kanunî düzenlemenin hazırlanmadığını hatırlatır. Osmanlı coğrafyası geniş olduğu için şehirlerin birbirinden uzak ve ulaşım imkânlarından yoksun olduğunu; bölgeler arası iklimin farklılıklar arz ettiğini; Osmanlı toplumunun çeşitli etnik unsurlardan meydana geldiğini dolayısıyla İstanbul'dan imparatorluğu idare etmenin zor olduğu vurgulanır. Hakimiyet-i milliyenin diğer bir ifade ile Meşrutiyet'in faziletinden bahsedip özelde bölgenin genelde de memleketin kalkınması için mektep ve medresenin yaygınlaşması, girişimciliğin teşvik ve tergilip etmesinin faydalarına değinir. Namık Ekrem, Avrupadaki gelişmelerin temelinde sağlam ilkeler ve programların olduğunu iddia eder. Osmanlılarda da yetişmiş insan gücünün var olduğu ancak buradaki temel sorunun iç çekişmeler yani birinin yaptığı işi diğerinin bozmasında olduğunu savunur. Küçük Balkan ülkelerinin Osmanlıyı mağlup etmelerinin önemli sebeplerinden birini askerinin cehalet ve gafletine bağlamış olması da ilginçtir. Yazar konuyu özetledikten sonra şu üç öneride bulunur: 1- Gayretli, cesur, ahlaklı ve bilgili memurları görevlendirmek 2- Halkın, esnafın ve şeyhlerin devlet işlerine ve memurun vazifesine asla karışmamasını sağlamak 3- Görev ihmal yapan memurun kanun dairesinde hemen cezalandırılması ve işini düzgün yapan

memurun da taltif (ödüllendirme), teşci (cesaretlendirme) ve himaye edilmesini temin etmek.

Sonuç:

Namık Ekrem, diğer bazı eserlerinde olduğu gibi bu konuşmalarında da istibdadın karşısında dik durmuş, Meşrutiyeti sonuna kadar savunmuş ve bu konularda halkı aydınlatmak üzere çaba sarfetmiştir. Onun Doğu vilayetlerindeki nutukları da bu çabanın bir neticesi olarak değerlendirmek gerekir.

İttihat ve Terakki Cemiyeti adına müfettiş olarak bölgeyi gezen Namık Ekrem gittiği yerlerde halkla ve şehrin ileri gelenleriyle bir araya gelmiş, salonlarda konferanslar vermiş, meydanlarda kalabalık halka hitap etmiştir. Yazarın söz konusu konferanslarda ya da mitinglerde dile getirdiği hususlar/konular devrin anlayışına göre gayet orijinaldir. Genel olarak Osmanlının özel de Şarkî Anadolunun o günkü durumunu bütün çıplaklığıyla gözler önüne sermiş ve çözüm önerilerinde sunmuştur.

Yazar, İtalyanların Osmanlının toprağı olan Kuzey Afrikayı işgal etmesi üzerine halka ümit aşılayıp onları düşmana karşı gönüllü asker olarak harbe hazırlamak, meşrutî yönetimin benimsenmesi için halkı bilgilendirmek ve Doğu vilayetlerinin geri kalış sebeplerini teşhis edip çözüm önerilerini rapor olarak hem il valilerine hem de merkezî hükümete sunmak maksadıyla önemli görevler üstlenmiş ve bu konuda layihalar hazırlamıştır.

Yazarın gerek nutuk gerek yazı ve gerekse layihasında üzerinde durduğu hususlar ve yaptığı tespitlerin benzerleri devrin birçok aydını tarafından da dile getirilmiş ve bu konuda onlarca eser yazılmıştır. Ancak makalenin sınırlarını aşacağından bu konuya girilmemiştir.

Günümüzün birçok meslesine de ışık tutan bu layiha metinleri hem araştırmacıların hem de yeni neslin istifadesine sunmak üzere Latin harflerine aktarılmış; yazarın noktalama işaretlerindeki tasarrufuna aynen uyulmuş, yeni harfli metinde sadece uzun ünlüler ile ayın ve hemze işareti gösterilmiştir.

Bir Konferans²

İstikbâlimiz için bir hâzırlık!

Her millet; levha-i mukadderâtında minel-ezel, mestûr olan şu'ûnu; felâketleri, gâ'ileleri, ser-güzeşleri görüp geçirecektir.

Tâli'-i zîbâ denilen perî-i emel; ekseriyâ o musîbetlerin pey-i mahzûnunda nâzân ve hırâmân 'arz-ı endâm eder! Şu kadar ki o sahâyif-i siyâh okununcaya kadar geçen leyâl-i melâle sabır ve tahammül biraz müşkül oluyor!

² (Metindeki dipnotlar Namık Ekrem'e aittir.) Van Mekteb-i İdâdî ictimâ' salonunda mu'allim ve mütefekkir bir cemm-i gaffire hitâben îrâd ettiğim nutuklardan. N. E. (1332: 101).

Filhakîka dünyâda sa'âdet ve safâ; insânlar için olduğu gibi nikbet ve cefâ yine onlar içindir. Beşeriyet kadar rûzgârın te'sirâtına ma'rûz bir şu'be-i hilkat mutasavver degildir, denilebilir. Yine mahlûkâtın bu sınıfı kadar da hârikalar, bedî'alar, garîbeler doğuran nâdire-i fitratlar yaratılmamış ve yaratılmıyor.

Meziyet o ki milletler ser-nüvişt-i 'acîblerden 'ibret alsınlar... Fazîlet budur ki seyl-âb-ı dehrin sürükleyip getirdiği enkâz-ı âlâmı bilâ-fütûr ve her hâlde bir cârûb-ı himmetle silip süpürmeye çalışsınlar!... Şu sahrâ-yı mesâ'îde muvaffak olmak ümîdiyle kahramânlara yakışan bir 'azm ve cür'etle yaşamak ârzü edilsin.

Hayâtın kahr ve kasveti ye's ve nevmîdi denilen rehâvet-i 'asâbtan tevellüd eder.

Fakat bu dakîka me'yûs olanların diğer dakîka mesrûr olmadığı; dün firâş-ı marazda inleyen bir haste-i bî-mecâlin bu gün kesb-i 'afiyetle gülüp eğlenmediği görülmeyen yâhûd inanılmayan hakâyıktan mıdır?

Kışı kasvetle geçirdinse gelir işte bahâr!

Zulmet-i gamla geçen bir gicenin gündüzü var

Biz, Osmânlılar şu iki üç seneden beri pek acı lahzalar yaşıyor, pek dil-sûz buhrânlar geçiriyoruz. Lâkin bu musîbetlerin netîcesi bir cilve-i selâmet olacak, bu muzlim gecelerin her hâlde bir sabâh-ı şâd u mes'ûdu görülecektir. Bizim için yalnız 'azm u sebât, evet her zamân metânet ve gayret lâzımdır.

Ümîdimizi kesmeyelim: Fransa'nın geçirdiği safahât-ı inkılâbı, Prusya'nın ma'rûz olduğu mehâlik ve mesâ'ibi hâtırlara getirelim. Bugün her biri şanlı bir devlet, bir devlet-i kâhıra hüküm ve kuvvetini hâ'iz olan milletler: Daha bir 'asır bile geçmedi ki ne fırtınalara, ne belâlara uğradılar! Kanlar, dumanlar içinde yüzdüler, boğuldular... Fakat o âteşlere, o âfetlere göğüs berdiler, katlandılar; senelerce gündüz gece uğraştılar da ancak bugünkü haşmetlere, şa'sa'lara, saltanatlara sâhip oldular...

Biz ki, bir küçük 'aşîret halkından kocaman bir Osmânlı İmparatorluğu vücûda getirdik; o mâye-i celâdet, o hamîre-i salâbetle yoğrulmuş olan bir vücûd-i âhenîn; kolay kolay çözülmeli, kırılmalı mı?

Bir zamân:

Biz ol Haydar-seyir, sâhib-zafer, merd-i gazâyız kim

Kurulmuştur binâ-yı cismimiz üss-i celâdetden...

zemzemesiyle ögünüp giden Osmânlılar o şân-ı bülendin, o şehâmet-i cihângîrânenin hâtîrât-ı mehîbesini elbette unutamazlar. Bir taraftan livâ-yı zaferleri tâ Avrupa'nın sîne-i lerzedârında diğer taraftan aksâ-yı şarkın en ihtişâmlı meydânlarında temevvüc eden Türkler; o gâlibiyetlerin nişâne-i iştihârını ile'l-ebed hâfızalarından çıkarmasınlar, uyumasınlar da evvelâ: Osmânlılığa 'ârız olan şu za'af ve tezebzübün esbâbını izâle, ba'de bir sür'at-ı

seyyâle ile o şevket-i dîrînenin, o tecelliyât-ı milliyenin îlâ-yı in'ikisâtına muvaffak olmak için yürüsünler...

Hakka ki şimdi biz de 'ibret alacak, hem şiddetle mütenebbih olacak bir zamândayız: Bir lahza bile fırsatı fevt etmeye gelmez. Başımızın çâre-i selâmetini yine kendi başımızla, kendi gayret ve îmânımızla arayacağız.

Ye's ve fütûra düşmeksizin, tevehhüm ve heyecâna uğramaksızın; arayacağız ve bulacağız.

Bir millet, bâ-husûs edvâr-ı felâketten yeni kurtulan bir millet, ibtidâ-i emrde ne yapmalıdır? Bu sû'alın cevâbı:

Mâzîdeki hatâlardan 'ibret... hâldeki seyyi'âttan tecerrüd... ba'de esbâb-ı tekâmülü ihzâr.

Mâzîimizdeki gaflet ve hatâdan mütenebbih olmak için aldığımız dersler, gördüğümüz felâketler kâfîdir. Şimdi hâlimizdeki nakîsaları, noksânları görelim:

Hâlimiz: Âh! Pek yamân, pek vahîmdir. Bugün cehl, yolsuzluk... yoksulluk... gibi acıklı derdler içinde yanyoruz! Bu beliyyelerden kurtulmak için tedbîr, devâ, çâre aryalım, bulalım.

Şimdi burada kendi fikir ve mutâla'amı söylüyorum;

(1): Bir millet cehl çîlesinden yakayı sıyırmak için muntazam dârü'l-irfânlar, mükemmel medreseler açar. Edeb ve fazîlet his ve muhâkeme sâhibi ciddi mu'allimleri sâyesinde mülkün her tarafına ma'ârifi neşr eder. Bu sûretle cehâlet söner, ma'rifet parlar... gaflet batır, hikmet yükselir.

(2): Yolsuzluktan halâs: -Yolsuzluk bizde iki türlüdür: Biri ma'nevî diğeri maddî.

Ma'nevî yolsuzluk: Edeb ve terbiyenin yokluğu (ahlâk bozukluğu) dur ki bu, bir millet için en müdhiş, en müstevlî bir belâdır. Bu âfetten kurtulmak da yine, mektepler, ma'ârif sâyesinde kâbil olur. O şartla ki tâ ibtidâ'î dereceden 'tibâren bütün mekteplerimizde 'ilm-i ahlâk derslerine büyük bir ehemmiyet verilmeli. Evlâd-ı vatanın nâmûslu ellerde tehzîb ve terbiyesine dikkat; son derece de gayret olunmalıdır. Bu mes'ele hayât-ı vatana ta'alluk eder. Mühîm, pek mühîmdir. Bunun için ma'ârif me'mûrlarını bir kere hadde-i tedkîk ve tahkîkten geçirmelidir.

Bizi mahv eden gayr-ı meşrû' himâyelerden vazgeçmeli. Bî-kes ve ancak sa'y ve 'iffetine istinâd eden, bir me'mûru 'âciz ve yalnız tabasbus-ı kelbî san'atında mâhir bir rezillik garaz ve bühtânına fedâ etmemelidir!³

³ Gerçi himâye ve iltizâm 'illeti dünyânın her tarafına sirâyet etmiş bir maraz-ı müzmin hükmündedir, fakat bunun bir haddi, bir derecesi vardır. Meselâ: 'İlim ve idrâki, nâmûs ve gayreti müsellemlen olan bir adamı hasbe'l-karâbe iltizâm etmek 'ayb degildir lâkin hiç

Bir memleket maddî yolsuzluktan da kurtulmak için dâhilî veyâ ecnebî şirketlerin dest-i himmetini tutar. Onlarla -'akl ve 'adl dâ'iresinde- konuşur; uyuşur... O cesîm ve emîn kumpanyalar milyonlarını her semte döker. Gayret ve hünerlerini eker, yolları bitirirler.

(3): Yoksulluk derdinin en mû'essir devâsı: Yine fa'âliyet, himmet... Bununla berâber usûl-ı iktisâda ri'âyettir. Bunun için hârice, ecnebîye ihtiyâc da görülmez. Bir milletin her ferdi doğrulukla çalışır, kazandığı parayı yolunda ve lüzûmunda sarf eder; isrâftan, sefâhetten çekinir; kâr ve zararının hesâbını bilir; az çok dâ'imâ biriktirirse... matlûb hâsıl olur.

Çünkü: Şahsî ufak sermâyeler, vakit vakit büyür, artar. 'Umûmî, vâsî' menba'lar; mevridler vücûda getirir. Bu menba'lar da sâf ve berrâk aktıkça, memleketin her cihetine yayıldıkça yollar temîzlenir, topraklar cânlanır... Arsalar, hıyâbânlar tarâvet ve inkişâf bulur ve bu sâyede vatan ma'mûr, millet mesrûr olur... İnşâallah!

Van'da Bir Nutuk⁴

Muhterem Vatandaşlar,

Bilirsiniz ki; İtalyanlar Osmânlılara -haksız yere- ilân-ı harp ettiler, ortada ma'kûl ve mücbir hiç bir sebep yok iken mülkümüzü topa tuttular. Bir aydan beridir ki Osmânlı toprağına âteşli güller, zehirli kurşunlar yağdırıp duruyorlar. Trablus, Bingazî, Derne... cihetleri bu gün alevler, dumanlar, al kanlar içinde kalmıştır.

İtalya tarafından yapılan zulümleri, şu vahşiyâne hakâretleri âlem-i insâniyet her zamân ret ve tel'in eder. Âh! Asr-ı medeniyette görülmeyen, işitilmeyen şeyler bu gün bize, yalnız Osmânlılara revâ görülüyor, yapılıyor! İşte bu da pek hâ'inâne bir tecâvüzdür. Evet, semâlar kadar yüksek, muhteşem; fezâlar kadar derin, vâsî'; güneşler kadar parlak ve feyyâz olan şânımıza, şân-ı ezelimize tecâvüz!... Buna hangimiz tahammül edebiliriz?

Avrupalılar; medeniyet! Medeniyet! diye bağırıyorlar! Garplılar medeniyete girmişler, terakkî etmişler, insân olmuşlar da! Güyâ Şarkta yaşayanlar, husûsiyle Osmânlılar henüz temeddünü, insânlığı anlamamışlar, öğrenememişler... bakınız, şu hezeyânlarla!

Avrupalıların 'acabâ (medeniyet) dedikleri: Gücü yettiğine saldırmak, gözü kestiğini, zayıf bildiğini ezmeye çalışmak mıdır? Veyl!... Lâkin buna: (Medeniyet) değil, cıncıklı boncuklu (vahşet!), allı pullu (rezâlet!) demelidir!

İtalya medeniyete girmiş, zırlılar yaptırmış, denizdeki kuvvetini arttırmış... Osmânlıların denizde kendisine karşı duramayacağını, harp

bir kıymet ve meziyyeti olmayan bir herfî mahzâ bir münâsebet veyâ menfa'at muktezâsı kayırmak, iş başına geçirmek 'abestir, hatâdır, hattâ vatana ihânettir!

⁴ Osmanlı-İtalya muharebe-i zâ'ilesinin bidâyetinde İttihad ve Terakkî Cemiyeti nâmına Van'ın Hürriyet Meydânında Türk, Ermeni, Kürd... on bin kişiden fazla ahâlî toplanmış idi. Tarafımdan irticâlen söylenmiştir. N. E

vuku'unda herhâlde mağlûb olacaklarını düşünmüş... İşte tam fırsat zamânı! Haydi Trablus'u zapt, adaları işgâl, sâhilleri yağmâ... demek o zâlim hükûmet bu fikri kurmuş, böyle yapmağa başlamıştır. İtalya'nın bu meş'ûm fikrini, bu menfûr emelini 'acabâ diğer devletler, "evet sulh ve salâh isteriz, mütemeddiniz, müterakkîyiz, tâm insânız! ..." diyen Avrupa devletleri bilmiyorlar mı? Niçin hâlâ bir ses çıkarmıyorlar? (Hukûk-ı düvel) nerede? Sulh ve müsâlemet kânûnları ne oldu? Demek bu nizâmlar, bu kânûnlar hep lafzî murât, hep ma'nâsız, hevâya, keyfe tâbî' şeyler imiş?!... O hâlde yırtmalı! O destûrları, o kavânîn kitâplarını yakmalı, ortadan kaldırmalı ve bilmeli ki beyne'd-düvel bir nizâm, bir intizâm yoktur. Ancak (el-hükmu limen galebe)⁵ kâ'idisi cârîdir. Her devlet kuvvetine, kâbiliyetine güvenecek, 'âciz bulduğunu çiğneyecek... ezecek, arâzisini zapt edecek... yürüyecek!

Böyle olunca, peki: Biz o kadar 'âciz, öyle zannettikleri gibi nâ-çîz, cür'etsiz bir millet miyiz? Avrupa bilmiyor mu ki Osmânlılar senelerce istibdâd pençesinde, mahkûmiyet boyunduruğu altında iken çalışıyorlar... yine çalıştılar... Târîhte emsâli nâdir görülen bir inkılab-ı 'azîm vücûda getirdiler... İyi bilsinler ki bu kahramânlar yine çalışacaklar, dâ'imâ uğraşacaklardır. Cihân teslîm eder ki, biz Osmânlılar, minel-ezel böyle mübârezelere, mücâhedelere alışan; harp meydânlarını cesâret eğlencesi, top tüfek ma'rekelerini şehâdet şenlikleri 'add eden bir milletiz. O millet ki, her ne zamân (Hâzır ol) kumandasını işitince hep el birliğiyle, şevk ve şetâretle yürürler; kefenleri omuzlarında, şân bayrakları ellerinde ileri, dâ'imâ ileri yürürler. Hiç bir mühlikeden hiç bir hücumdan korkmazlar, yüz çevirmezlerdi. 'acabâ o şevket ve şehâmetimiz unutuldu mu?

Avrupalılar, medeniyet kelimesinin süslü perdesi arkasında en kanlı bir vahşet rolünü oynamaktan çekinmeyen İtalya miskînlerine desinler, bildirsinler ki biz düşmânlarımıza vereceğimiz toprağı evvelâ kendimize mezâr yaparız da öyle terk ederiz. Bu gün hiç bir ferdimiz nâmûsunu, nâmûs-ı vatanını a'damızın murdâr ayakları altında çiğnetemez. Vatanımızın her ciheti, her noktası bizim şânımız, kanımız, cânımızdır. O büyük dedelerimiz, babalarımız ki bu mu'azzez yurdumuzun muhâfazası için cân verdiler, varlarını, varlıklarını fedâ ettiler... Nâmûs uğruna bu toprakların altına girdiler... biz de onların rûhlarını sevindirmek, onlara hayrül-halef olduğumuzu bütün cihâna tanıttırmak isteriz. Bu taşlar ecdâdımızın kemikleri, bu akan sular vatan yolunda kurbân gidenlerin kanları, bu pâk topraklar o gâzîlerin, o mübârek şehitlerin kefenleridir... Bunları rûhumuzdan ziyâde sevmeli, saklamalı, beklemeliyiz. Bizim için en büyük kahramânlık, en parlak hizmet, en şanlı fedâkârlık bu olabilir.

Geliniz! Ecdâdımızın fütûhât ve muzafferiyet ile müşa'sa', altın kalemlerle menkûş ve müzeyyen olan sahâyif-i târîhine şöyle bir zeyil, şerefli bir hâşiye ilâve etmiş olalım: "Miskîn İtalyanlar her ma'nâsıyla bir haydutluk, bir deniz korsanlığı yaptılar. Bizim bir hitta-i pâkimize Trablusumuza nâ-hak

⁵ Hüküm galip olanındır.

yere, vehleten hücûm ettiler. Biz de o gaddâr, hadd nâ-şinâs herifleri seyf-i kahr-ı mehâbetimizle kestik, doğradık, Akdeniz'e döktük. Akdeniz'i düşmânımıza al deniz yaptık..."

Şâyet -muktezâ-yı baht u kader- muvaffak olamadıksa: "Nâgehân bir düşmân-ı bî-emân bizi kuşattı. Çarpıştık, uğraştık fakat ne çâre! Tâli'-i harp onları sevindirdi... Biz mağlûb olduk... bittik bu mülk-i mu'azzezimizin selâmet ve siyâneti uğrunda damarlarımızda dolaşan kanlarımızı, son damlasına kadar akıttık... Hep öldük... Akdeniz'i: "Kendimiz için" hûn-ı şehâdetle mülemma' bir kızıl deniz yapmış olduk..."

O zamân da bu satırlar bizim gibi cengâver bir kavmin elvâh-ı menâkıbına siyâh, fakat yine şanlı bir mâcerâ-yı mâtem olarak yazılır. Çünkü nâmûsumuzla ölmüş, fedâkârlığımızı, kuvvetimizi, varlığımızı bitirdikten sonra cân vermiş oluruz ki bizim bu bahâdırlığımıza, bu gazanferâne sebât ve metânetimize karşı cihân ile'lebed hayrân kalır.

Gelin! Arkadaşlar! Bu yolda ölelim, bu yolda gidelim de bizim için mâzî, hâl, istikbâl... bütün kâ'inât ağlasın...

Her Osmânliya da yakışan budur: Böyle arslanlar gibi pençeleşmek, yıldırımlar gibi gürelemek, parlamak... en sonra rûhunu nâmûsuyla berâber Allâh'ına teslîm eylemek. İşte en mukaddes ve en tatlı ölüm!

Erzurumda Bir Nutuk⁶

Bu gün mihr-i ma'ârifin envar-ı feyzâfeyzinden Osmânlı milletinin de müstenir ve müstefid olması için çalışılıyor. Bunun için başlıca vâsitalara mürâca'at ediliyor. Günden güne büyük; küçük ba'zı tedbîrlere, eserler gösteriliyor.

Hepimiz biliriz ki Meşrutiyetten evvel ma'ârifte o kadar lüzûm görülüyor; hakıyla esbâb-ı terakkîsi aranmıyor; belki ara sıra sâhte yaldızlı perdeler arkasında -fikirleri söndürmek için-entrikalar çevriliyor, oyunlar oynanıyordu. Çünkü lahzada bin türlü vesâvis ve evhâma düşen, düşürülen bir idâre-i müstebide başka türlü de yapamazdı... Bir idâre ki ikbâlini milletin idbârında, zevk ve sa'âdetini vatanın nikbet ve sefâletinde arar; elbette açtığı uçurumdan evvelâ kendisi yuvarlanır, gider... Hükm-i zamân bu, kâ'ide-i cihân böyledir!

Efendiler biliyorsunuz ki, artık tarz-ı idâre değişti. Bundan böyle inşâ'allâh mülkümüzde kânûn-ı Meşrutiyet, hükümrân olacaktır. Hamiyetli, gayûr, muktedir adamlarımız re's-i kâra geçecek, mukadderât-ı milleti onlar idâre edeceklerdir ve ancak böyle olursa önümüzde bir şehrhâh-ı nûrânî, semâlarımızda bir şems-i me'âlî parladığını görür, sevinir, övünürüz...

Hangi şeye ki nezâhet-i fikr, selâmet-i kalp ile başlanır, onda her hâlde muvaffakiyet muncelî ve müyesser olur.

⁶ Mekteb-i Sultânî tevzi-i mükâfât resminde tarafımdan irâd olunmuştur.

Bizim için evvel-emirde ma'ârifin ta'mîmi lâzım ve matlûptur. Zîrâ cehâlet yüzünden millet ahlâksızlığa meyl ediyor. Bunun netîcesi de felâkettir, zulmettir, hattâ inkırâzdır. Şimdiye kadar çektiğimiz gâ'ileler, çîleler, hâ'ileler... de hep ondan. Cehl ve gafletin doğurduğu seyyi'elerden, hatâlardandır.

Memleketi bu beliyyelerden kurtarmaya bî-fütûr ve mütemâdî bir cehd ve himmet ister... ve ancak bu yolda devâm edilirse; istikbâlimizin de bize şa'sa'alar, şerefler, feyizler ile müzeyyen bir âğûş-ı felâh açacağından emîn olabiliriz. Şu kadar ki binâ-yı emniyet hulûs-ı fikr ve niyetle metîn ve pâyidârdır. O hâlde zamîrimizin pâk, a'mâlimizin sâf ve tâbnâk, gayretlerimizin mütevâlî ve çâlâk olması icâp eder.

Filvâki', ne zamân ki biz Osmânlılar sıdk ve 'adâletle dest-be-dest-i vifâk yürümeye başladık; önümüze gelen her mâni'ayı aştık, her tehlikeyi atlattık, şânlı, şerefli, menzil-i maksûda ulaştık, nâzenîn-i ikbâle kavuştuk... Bu, böyledir. İşte onun içindir ki bize her noktadan 'aks eden nidâ-yı hâtîfâne: -[İttifâk!] zemzemesi, her lahza kulaklarımızı okşayan terâne-i lâhûtîyâne: - [İttihad] gül-bâng-ı feyyâzânesidir.

Bu elhân-ı mübârekeyi takdîs, mazmûnunca hareket etmek her ferdimiz için bir farîza, bir vâcibe-i necîbedir.

Bizim selâmetimizi düşünen her 'akl-ı insâf, bize diyor ki: - [Ey Osmânlılar, siz ancak Osmânlı doğar; Osmânlı yaşar, Osmânlı ölürseniz; bu vatan: Her köşesi bir defîne-i âmâl olan şu hâk-ı mübârek sizi hürmetlerle, nevâzişlerle kucaklar; sîne-i müşfikinde sever, besler, saklar, ebediyen saklar...]

Evet, ben de derim: Âsûde yaşamak; müterakkî; bahtiyâr olmak istiyorsak her türlü gull u gıştan âzâde birer kalb-i selîm ile yek-dîgerimize sarılmalı, yaranmalı, çalışmalıyız...

În'itâfgâhımız mir'ât-i samîmiyet, muharrikimiz dâ'ire-i 'adl u hakîkat, mahbûb-ı kulûbumuz şâhid-i ikbâl u kemâl olsun!

Ey vatan kuzuları, ey gülzâr-ı istikbâlin nev-şüküfte goncaları; işte bir kalb-i sâftan feverân eden şu sânihât-ı asîleyi pek ümîdvârım ki siz de riyâsî bir sâmi'a ile dinliyor, ciddi ve hakîki telakkî ediyorsunuz.

Bu gün dest-i iftihârınıza uzatılan şu mükâfatlar; sa'y ve zekânızı takdîr eden emirlerinizin size lâyık gördüğü şu hediyeler maddeten ne kadar nâ-çîz, ne kadar degersiz de olsa; kıymet-i manevîleri Osmânlılığın şân ve semâhati mertebesinde makbûl ve bülemlendir.

Zîrâ bu gün sizi, şu ufak hediyelerle sevindiren millet yarın o vakûr ve mağrûr sînelerinize birer nişâne-i zer-endûd-ı liyâkat kondurmaya, başlarınıza birer iklîl-i dırahşân-i mefharet giydirmeye de muktedirdir. Elverir ki o lutf-ı takdîre fa'âliyet ve hüsn-i hizmetinizle istihkâkınız olsun...

Düşününüz, bu gün şu dört duvâr arasında mahsûr bulunduğumuz hâlde gösterdiğiniz âsâr-ı mesâ'îyi takdîre kemâl-i iştîyâk ile hâzırlanan birçok muhterem sîmâlar önünde bir de halîfe vekili, sevgili vâlî-i muhteremimiz

bulunuyor. Yarın kiminiz 'asker, kiminiz mu'allim, kiminiz tabîp... mühendis, çiftçi, olup da cevelângâhımıza açılan kanlı ma'rekelerde kahramânlıklar gösterecek; rahle-i tadrîsinizde binlerce efkâr ve ezhâna envâr-ı 'irfân akıtacak, vatan uğrunda al kanlara boyanan gâzîlerimizi tedâviye koşacak, hayât-ı memleketin baştan başa damarlarını yapacak, cism-i ticâret ve servete cân verecek olursanız... âh! İşte o zamân sizi bütün ümmet, başta pâdişâh-ı zî-şânımız olduğu hâlde, bütün Osmânlılar alkışlayacak, taltîf ve i'zâz edecektir. Biliniz ki zamân geçtikçe 'ilim ve fen ilerliyor. Her şeyde bir teceddüd, bir tecellî görülüyor. Virâneler, ma'mûr, zulmetler nûrânûr... türlü türlü ihtirâ'lar, inkişâflar manzûr oluyor... Denizlerde yüzmek, fezâlarda uçuşmak, yıldızlarla pençeleşmek lahzada hafâyâ-yı cihâmı anlamak...

Bunlar hep insâniyetin hâ'iz olduğu kuvve-i teshîr ve zafere munzam birer muvaffakiyet-i bâhiredir. Ecdâdımızın mu'cize yâhûd kerâmet nev'inden 'add ettikleri şu havârık-ı gûnâgûn... iyi biliniz ki dest-i i'câz-nümâ-yı ma'rifetin önümüze döktüğü birer nümûne-i îcâd ve san'attan başka şeyler degildir.

Evet bu harîkaları doğuran san'at; san'atı cânlandıran ma'rifet; ma'rifetin temelini kuran cehd ve himmet; cehd ve himmeti tenvîr ve tenmiye eden de ittihâd, hubb-i insâniyet, 'aşk-ı millettir. Biz de gözlerimizi açar, humâr-ı vehl u 'atâletten kutulur -mümtezic bir kütle-i fa'âliyyet hâlinde - bir 'azm-ı cihângîrâne ile çalışırsak o zamân her cihetimiz şen ve âbâdan, minhâc-ı muvaffakiyetimiz emîn ve fûrûzân olur.

Yâr ve ağıâr nazarında -zıll-ı inkisâf gibi- gâh u bî-gâh bir sehâb-ı zann u ibhâm altında kararın kâbiliyyet-i meknûnemizi ancak bu sûretle yek-dîgerimize emniyet-i mütekâbile, mu'âhat, mu'âvenet... gibi parlak ve büyük meziyetlerle izhâr ve isbât etmiş olabiliriz. Bizim için bundan başka bir sebîl-i selâmet yoktur.

Her devletin idâre-i dâhiliyesini -efrâdı bir 'unsûrdan 'ibâret olduğu için- pek kolay tanzîm edebilir. Lâkin Osmânlılar öyle degildir. Türkiye muhtelif 'unsûrlardan müteşekkil bir hükûmet-i mu'azamadır.

İşte bu 'anâsır-ı müteferrika yek-dîgerine kâvî bir râbita-i muhabbetle bağlanacak olursa, hîç şüphe etmeyelim ki her türlü tekâmül ve terakkî bizi istikbâl ve kabûl edecektir.

Efendiler,

İşitiyorsunuz ki hârici düşmânlarımız -fırsat buldukça- bizi eziyor, şân ve şerefimizi kırıyor, toprağımızı zapt ediyorlar. İşte İtalya devleti nâ-gâh bir hücûm ile Afrika'daki ülkemize sâhip oldu. Trablus, Bingazî, Derne... bunlar hep Osmânlı mülkü idi. O sahrâlarda uçuşan kum yığınları hâlâ ecdâdımızın kurmuş, gubâre-i tahavvül etmiş kanları, mukaddes şehâdet kanlarıdır. O mu'attar vâhalar, o mutarrâ bâdiyeler... eslâf-ı pâkimizin şemşîr-i celâdetleriyle teshîr ve bize terk edilmiş birer vedî'a-ı mukaddese, birer emânet-i pâkize idi. Fakat heyhât! Ne yaptık? Baht-ı menhûs bizi o yerlerden, o mübârek topraklardan ayırdı! Bu gün o kıt'a-i cesimemiz uğursuz ayaklar altında

çiğneniyor. Unutmayalım, yüreklerimizi dağlayan bu hüsrân, cigergâhımıza işleyen bu âfet hiç bir zamân hâtıralarımızdan çıkmasın. (Kîn, intikâm!) düşmânlarımıza karşı bu iki duygu rûhumuzda, kalbimizde yer tutsun.

Ey vatandaşlar, düşününüz ki; bundan birkaç 'asır mukaddem -Sultân Fâtihler, Yavuz Selîmler zamânında- nasıl bir devlet olmuştuk? -Muzaffer, cihângîr! Evet o devirlerde idi ki Osmânlı toprağının hangi noktası karıştırılsa oradan bir şîr-i jiyân çıkar, Osmânlılığı muhâfazaya me'mûr bir kahramân-ı mehîb silâha sarılır. Her cihetten akın gelen dilâverân, bir kâfile-i dehşet şeklinde, birleşir; savletleriyle, hiddet ve şiddetleriyle dağları, deryâları korkuturlardı...

Ya şimdi ne olduk? Ne hâldeyiz? Mağlûb... zebûn!...

Niçin? Esbâbını demin de söyledimdi: Cehâlet, i'tikatsızlık, nifâk, meskenet...

İşte ey vatan yavruları! Siz de bu kusûrları, bu nakîsaları şimdiden anlamalı, öğrenmeli, tashîh ve ıslâhına gayret etmelisiniz.

Meftûr olduğumuz hasse-i salâbetle berâber, bir de silâh-ı fazl u 'irfân ile mücehhez, pîrâye-i hüner ve san'atla münevver ve her hâlde kuvve-i îmân ile meşhûn ve ser-bülend bulunmalısınız. Zîrâ, ancak bu sûretle mes'ût, bu sâyede zafer-yâb olabilirsiniz.

Yine tekrâr ediyorum ve kalbim sızlayarak söylüyorum: Siz ve sizin gibi vatan gençleri bu seciyede, bu fazîlet-i rûhiyede yetişmezseniz, heyhât! Ne hayât-ı vatandan ne de istikbâl-i milletten ümîd yoktur! Bunu iyi biliniz, iyi düşününüz de ona göre temîz ve metîn bir fikir ile, sâbit ve yüksek bir 'azîm ile çalışınız... dâ'imâ çalışınız...

Bitlis'te Bir Nutuk

Hangi millet-i mütemeddinenin kitâb-ı hayâtını okusak servet ve sa'âdete ne yolda ermiş, nev-'arûs-ı ikbâli ne sûretle kucaklamış olduğuna dâ'ir bir fikir edinebiliriz.

Bugün meselâ: İngiltere, Almanya; şu iki hükûmet-i mu'azama cihân-ı medeniyetin şerefçe, ikbâlce, terakkîce... ser-âmedânı sayılırlar.

İngiltere: Dünyânın en mümtâz 'arsalarına, en kıymetdâr ülkelerine mâlik... 'Ummânlar kadar servetlere cihânlar değer şöhratlere sâhip...

Almanya: -Burc-ı bülend-i kemâlde bir hümâ-yı iclâl gibi- müşa'sa' müdebdeb, mu'allâ bir saltanata hâkim, şanlı bir hâkimiyete mazhar...

Bu muhteşem devletlerin sanâyi'î harîkalar yağdıran âsâr-ı ihtirâ'âtı cihânın her köşesinde hayretler, gıbtalar, meftûniyetler uyandırmış; bârika-i himmetleri ufukları, deryâları, sahrâları yaldızlamıştır.

Bu kadar haşmetlere, tecellîlere sâhip olan devletler; yine lahzalarını mesâ'îsiz, gayretlerini semeresiz geçirmezler. Dakıkada şark, garb... her noktayı bir im'ân-ı nazarla süzer, ahvâl-i 'âlemi, 'âlem-i şu'ûnu tedkîk ve temâşâ ederler.

Memleketlerinin i'mârına, milletlerinin ihyâsına, muvaffakiyetlerinin i'lâsına te'sîr edecek en küçük bir noktayı, en nâ-çîz bir 'alâkayı bile gözden kaçırmazlar. Düşünceleri me'âlî, duyguları temâyüz, ta'kîb ettikleri şeh-râh-ı sa'âdetir.

Meydân-ı mesâ'îye düşenler kazanırlar

Vâdî-i 'atâlette kalanlar usanırlar

Vatandaşlar!

Bu kemâlâtın, bu mazhariyyâtın mevlid ve menba'ı nedir? Şimdi bunu arayalım! Bir ferd güzel yaşamak, bahtiyâr olmak için başlıca iki kuvvete muhtâctır. Biri: 'Akıl kuvveti, diğeri: Para kuvveti.

Bunlardan birine mâlik, diğlerinden mahrûm olanlar mes'ûdiyet-i kâmileye mazhar degillerdir. Şu kadar ki kuvve-i 'akliyesini hüsn-i isti'mâl edenler kudret-i bedeniyesinden de müstefîd olurlar ve müsâ'ade-i baht ve zamân ile bu iki kuvvet: (iktidâr-ı mâlî)yi de vücûda getirebilir!.

İşte efrâdı bu kuvvetleri hâ'iz, bu ni'metlere bi-hakkın nâ'il olan bir millet yaşar, feyz ile, fevz ile, zaferle yaşar, yükselir...

Efendiler!

Biz bu mevhibelere henûz mâlik degiliz. Çünkü ma'ârifimizin matlûp derecede intişâr edememesi kuvve-i 'akliyemizin 'adem-i inkişâfına sebep oluyor. 'Aklımız tekemmül, fikrimiz tenevvür etmediği için sa'yin mesâ'î-i medeniyyenin lüzûm ve ehemmiyetini takdîr edemiyoruz. Gayret ve himmetimizin fıkdanı yüzünden de tekâmül ve refâhiyetten mahrûm, zulmet ve zarûrete mahkûm bulunuyoruz!

Düşünelim: Cenâb-ı feyyâz-ı hakîkî insânlara ne büyük yâdigârlar, ne mübârek hediyeler ihsân buyurmuştur! Bir zî-hayât için 'akıl ve fikir kadar parlak bir ni'met, bir 'âtifet-i 'âliye tasavvur olunamaz. Bunun tehzîb ve tenvîrine çalışmak da bizim irâdemize, irâde-i cüz'iyemize mevdû'dur.

Âmâlimiz pâk ve parlak, ef'âlimiz sâf ve düzgün olursa kudret-i fâtürenin pîş-i beşeriyete serdiği şu tabî'î mâ'idelerden, şu hayât-pîrâ ziyâlardan... nâmiye-bâr sularından... neler neler elde ederiz!

Bu gün Osmânlılarda fikir ve zekâyâ mâlik adamlar çok degilse az da degildir. Lâkin ashâb-ı dirâyetten bir kısmı sermâye-i maddîden mahrûmdur. Bir kısmı da az çok bir sermâye sâhibi olduğu hâlde sînesine çöken heyûlâ-yı 'atâletten yâhûd fikrini kaplayan vehim ve tereddüd bulutlarından bir türlü kurtulamaz. Kurtulamayınca sermâyesini, servetini arttırmak için makbûl bir yol aramaz. Arayamaz. Bu sebepten az vakit zarfında ellerindeki de dökülüp gider. Sefîl ve ser-gerdân kalır!

Şimdi ben diyorum ki: Parası çok olanlarımızla 'akıl sâhiplerimiz birleşseler de bir ticârete başlasalar, yek-dîgeriyle kardeş, arkadaşasına uyuşsalar, sevişseler, ciddiyet ve istikâmet muharrikinde yürüseler... Bunlar sermâyelerini tevsî'e zevk ve sa'âdetlerini -az müddet içinde- ihzâra muvaffak olmazlar mı? Ne şüphe!

Mu'azzez arkadaşlar, siz de bilirsiniz: Efrâdın böyle biribiriyle vifâk ve imtizâcı vatanları için el birliğiyle müstakîmâne çalışmaları umûm milletin feyz ve te'âlisine en metîn bir vesîle teşkîl eder.

Avrupa'da birçok ticârethâneler, mû'essesât-ı sanâ'îye vardır ki içerisinde bulunan müdür, kâtip, muhâsip... hep mektepli hatta mekâtib-i 'âliyeden me'zûndurlar, tabî'î tahsîl görmüş, tecrübe-dîde adamların 'âlem-i ticâretteki mu'âmelâtı, câhil, görgüsüz tâcirler gibi degildir.

İrfânlı, iz'ânlı tâcirler 'akıl ve zekâlarını, hüner ve ma'rifetlerini sû'-ı isti'mâl etmezler. Para kazanmanın, mes'ûd yaşamının yolunu kâ'idesini arar, uğraşır, bulur. Üşenmezler, bıkmazlar, yorulmak da bilmezler...

Vatandaşlar!

Biz, Osmânlılar da bir kere bu yola gidelim. Bu teşrîk-i mesâ'î tevhd-i âmâl yoluna -sıdk ve salâh ile- gidelim, bî-pervâ bilâ-tereddüd yürüyelim: Elbette önümüzde bir bedreka-i felâh göreceğiz. Herhâlde tarîk-i hareketimizde bir sirâc-ı selâmet parlayacaktır. Topraklarımızdan niçin istifâde etmiyoruz? Anadolu, 'Arabistân kuvve-i inbâtiyece en münbit 'arsalara gıpta-resândır. Fakat heyhât! Ki usûl bilmediğimizden fen ve san'ata vâkıf olmadığımızdan âlât-ı fenniyemiz bulunmadığından... her biri bir defîne-i sâmân olan tarlalarımızdan kendi â'ilelerimizi i'âşe edecek kadar da bir mahsûl alamıyoruz.

Ne olur? Biz de Avrupa, Amerika gibi hünerli, iş ehli adamlar yetiştirmiş olsak! Ne olur? Hiç olmazsa zenginlerimiz çocuklarını zirâ'at ve ticâret mekteplerine gönderse, çalıştırsa memlekette ma'lûmâtlı çiftçi, ma'rifetli tüccâr çoğalsa... biribirimizin mevki'inde, ni'metinde, şerefinde gözümüz kalmasa... herkes derecesine, kabiliyetine, hakkına baksa, kanâ'at etse... elbette biz de daha sâkin daha müreffeh yaşarız. Fakat kime anlatırsın, kim dinler? Her birimiz yanlış, yalan bir yol tutmuş gidiyoruz... Bizde zengîn, züğürt hemen hiç bir kimse san'attan, ticâretten hoşlanmaz. Elde para varsa yemek, zevk etmek. Olmadığı zamân acı acı içini çekerek düşünmek! İşte hünerimiz!

Münâsebet aldı, söyleyeyim: Hasbe'l-vazîfe Muş'ta bulunuyordum. Oranın oldukça dirâyetli eşrâf ve me'mûrîni ile bir yerde buluştuk. Mekteplerden, medreselerden bahis açıldı. Mâ'arîfin lüzûm ve meziyetine dâ'ir birkaç söz söylemek icâp etti. O sırada bir zengin bana diyordu: "Bize mektep açtınız. Çocuklarımızı gönderdik, okuttuk. Mektepten çıktılar. Ne oldular? Şimdi falânın oğlu soğan satıyor..."

Dedim: İyi ya, çocuk ticârete hevesi varmış. Bugün soğan satar, yarın ipek satar. Acıyorsanız biraz mu'âvenet ediniz. Çalışırsa artırır, zengin olur. Bu, sizin için bir şeref, onun için bir ni'met, memleket için de bir hizmettir. Efendim,

her mektepten çıkan -sakat, noksân bir tahsîl ile me'mûr mu olacak? Sonra ticâreti, san'atı kim yapsın? Vatan çıplak, hasta... kese-i millet boş... Bize hekîm lâzım, san'atkâr lâzım. Tüccâr lâzım... Bunlar yetişmezse millet zarûretten, vatan derd ve mihnetten kurtulamaz... Bunun üzerine o zengin efendi artık dilinin altındaki (me'mûriyet) kelimesini çıkaramadı. Mecliste bulunanlar ile berâber sözlerimi takdîr ve teslîm etti.

İşte efendiler, anlayınız ki bizde hırs-ı câh, sevdâ-yı me'mûriyyet ne kadar ileri gitmiş; ne kadar yanlış düşünüyoruz! Fakat bu tabi'îdir. Fakîr, rûhsuz bir memlekette ancak böyle hâm hûlyâlar vahim emeller dolaşır... Hükûmet buna ne yapar?

Bakınız, hükûmetimiz vilâyetlere zirâ'at me'mûrları göndermiş, zirâ'at mü'esseseleri vücûda getirmiş...

Hükûmet: Fenn-i zirâ'atın terakkîsini ârzû ediyor ve bu me'mûrlar da ahâlîye, bilhâssa zirâ'a yeni yol, kolay usûl göstermek için gelmişlerdir. Hangi çiftçi, hangi çiftlikçi soruyor? İstifâde etmek, bir şey öğrenmek istiyor?

Ba'zı me'mûrlar boş oturmaktan ba'zısı da beyhûde ma'âş almaktan sıkılıyor. Lâkin esefâ! Hiç bir kimsede merâk, heves, teşebbüs yok!

- [Biz, anadan babadan ne gördükse onu yaparız, o kâfîdir. Âlâta, mâkineye ne lüzum var!...] deniliyor. İşte bu bâtil fikirlerdir ki bizi dâ'imâ terakkîye bîgâne, ikbâlden mehcûr bırakır. Yazık! Şu garîb ve mantıksız düşüncelerden muzır, merdûd ısrârlardan vâzgeçelim. Menâfi'-i milliyemize, sa'âdet-i 'umûmiyemize müte'allik her fenni, her san'atı, her şey'i öğrenelim. Yoksa! Bu mahrûmiyetle, bu te'annüd ve tevahhuşla 'âlem-i hayâtta bize oturacak yer kalmaz!

Kürdistân'dan Bir Sadâ!

Kürdistân: Osmânlı yurdunun 'ilim ve temeddünce 'uryân ve perîşân bir kıt'ası, bir semt-i giryânıdır. Buralara ne derece nazar-ı terahhümle bakılsa, ne kadar himmet sarf olursa lâyıktır.

Bu havâlîde 'arsalar var ki; şimdiye kadar dâne-i ma'rifet serpilmemiş... sahâlar görülür ki bir katre feyz-i revân akmamış... Sû-be-sû öksüz beyâbânlar... Mahzûn vâdîler...

Ahâlîde kâbiliyet var, toprakta kuvve-i nâmiye meknûn... Fakat esefâ ki, ne o isti'dâd-ı fitrî ne de o hassa-i tenebbüt; semeredâr olmamış: Biri sû'-i istimâl ile bunalmış, diğeri har u has-ı ihmâl altında solup kalmıştır!

Bu gün vatan-ı mukaddesimizin şu çürümeye, dökülmeye başlayan dallarını, kanatlarını ıslâh ve iflâha çalışmalıdır.

Vesâit-ı nakliye yok, san'at yok, hayır ve bereket yok. Her cihetten elîm bir yokluk hüküm-fermâ!

Bin türlü meşakkatler, müzayakalar içinde buralara ayak basan ba'zı me'mûrlar; ilk dakîka-i muvasalattan i'tibaren çâre-i rehâ arar, düşünüp

dururlar! Niçin? - Zîrâ esbâb-ı hayât mefkûd. Çünkü bu havâlide geçen günler sönüktür, ağırdır, 'ömürden bile sayılmaz!

Hele mevsim-i şitâ; olanca kasvet ve şiddetiyle beyâz, dumanlı şahîkalarıyla mütemâdî fırtınalarıyla tahakküme başlayınca: -ma'âzallâh- yerli, garîb her fert yuvalarına çekilmeli.

Ba'zen aylarca kar kütlelerinin uçuşmasını temaşâ etmeli. Ba'zen bilâ-fasıla yağmurların tabtaba-i sükûtunu dinlemeli... Şu bârid, muttarid manzaralar karşısında rûh müz'ic bir mahsûriyetle sıkılır. Gönül mukassî bir sıklet altında çırpınır.

İklîmin gerçi üç aylık -denecek kadar- bir fasl-ı mu'tedili de vardır: Fakat senenin rabi'i teşkîl eden şu müddet zarfında sekiz dokuz aylık bir ıstırap hayâtın telâfisi kâbil midir?

Ben yine derim ki yıpranan vücûd, vatan uğrunda. Çekilen yorgunluk millet yolundadır.

Bu karlı dağlar vatanın sîne-i müşfikinde yükselen birer 'uzv-ı sefîd, mâder-i mihrîbânımızın nerm ve ter memeleri. Bunlar hoş manzaradır, sevilir.

Lâkin şu çıplak arsalar, o mu'azzez anamızın bünye-i hazîninde açılan birer cerîha-i elemnâk!... İşte bu yaralar merhamet-engîzdir! Bunlara acınır, bunların tedâvisine bakmalıdır.

Şu sahrâlara büzûr-ı medeniyet saçmalı. Şu kurak sâhaları zülâl-i zirâ'atle sulamalı, her türlü fedâkârlıklarla şu acıklı derdlere merhem sarmalı, çâre bulmalıdır. Bu iklimde ma'ârifin ehemmiyet ve kıymeti henüz bilinmemiştir. Belki ne olduğu bile anlaşılmamıştır. Ziyâ-yı 'irfân bu karanlıklarda parlamazsa; çehre-i terakkî görülemez, gülmez... Bu vatandaşlar mahrûmdur, sefîldir. Zekâları paslanmış, emelleri körleşmiş; gözleri önüne perde-i gaflet çekilmiştir. Duyguları 'âtil, düşünceleri sakat, gittikleri yol şûre ve sapadır.

Bunları uyandırmak, doğrultmak, ıslâh ve terbiye etmek, sanâyi' ve ma'ârifin bahş ettiği zevk ve sa'âdete kavuşturmak... Âh! Ne kadar büyüklük; büyük fedakârlık sayılır!

Fakat; şimdiye kadar, te'essüf olunur ki buralara gelen, gönderilen me'mûrlar, hele ma'ârif me'mûrları ekseriyetle bî-'irfân, cebbân, ser-gerdân... Şu 'aceze-i ümmet bu diyârın derd-i ihtiyâcına; şu harâbelerin 'imârına, ihyâ-yı ma'ârifine nasıl meded-resân olabilirler? Heyhât!

Malazgird: 19 Temmuz 1329.

Şarkî Anadoluya Dâ'ir⁷

Görülüyor ki memâlik-i 'Osmâniyyenin birçok cihetleri -kamersiz geceler gibi- karanlık, vehmnâktır. Pây-ı taht-ı saltanattan uzaklaştıkça;

⁷ Valilere ve hükûmet-i merkeziyeye takdim edilen lâyhalarımından...

medeniyetten, ma'rifetten de uzak düşmüş oluyoruz! Meselâ: Bitlis! Şu vilâyet, bugün acınacak bir hâlde 'ilim ve temeddünden mahrûmdur. Yalnız 'ilimden, medeniyetten mi? San'at ve servetten, yûsr-i ma'îşetten, zevk-i hayâtta da mahrûm... Zâten: [Emn ve intizâm, huzûr-ı hayât... medeniyet-i sâlimenin evlâdıdır!]

Şimdiye kadar şu öksüz topraklara şifâ-kâr bir dest-i tedbîr uzanmamış, hakkıyla bir çâre-i islâh ve ihyâsı düşünülmemiştir. Yaralı sînesinde taşıdığı şu yüz binlerce erbâb-ı hayâta, şu bedbaht Osmânlı yavrularına acımak, onları zulmet ve kasvetten kurtarmak elbette pek büyük bir hamiyet, pek şanlı bir hizmet sayılır.

Âh! Şu sönük ufuklardan esen hevâ-yı me'yûsiyyet, o muzlim sahrâlardan 'aks eden enîn-i mahrûmiyyet, bu melûl çehrelerde beliren isfirâr-ı zarûret... Ne kadar merhamet-engîzdir! İşte bu derdlere, bu acı ihtiyâçlara meded, inâyet bekleniyor.

Artık ümîd edilir ki kalb-i rakîk-i hükûmetten süzülen her şehîk-i imdâd, o acıklı yaralara iksîr-i iltiyâm olacak, me'mûldur ki şu teşne bâdiyeler az vakit zarfında -ve ancak icrâ'ât-ı 'âdilâne sâyesinde- birer şükûfezâr-ı temeddün şeklini alacaktır.

Bu havâlîde yaşayan 'Osmânlılar, ma'rifet ve medeniyete intisâbları noktasından, üç tabakaya ayrılır. Birinci tabakadakiler Ermenî 'unsurudur. Ermenî vatandaşlarımız devr-i sâbıktan beri 'ilim ve san'ata şedîd bir incizâb ile sarılmışlar, çalışmışlar -yalnız buralarda degil- başka vilâyetlerimizde de muvaffak olmuşlardır.

İkinci tabakada Türkler gelir. Bu 'unsur, nüfûsça hemen ekseriyyeti teşkil ettiği hâlde -mahzâ 'atalet ve sefâhetleri yüzünden- 'ulûm ve sanâyi'de pek geri kalmaları şâyân-ı te'essüftür!

Üçüncü derecede Kürdleri ta'dâd ederiz. Kürd, bu mazlûm kavim, 'umûmiyyetle her şeyden mahrûm...

Ma'lûmdur ki Osmânlı medeniyet ve ma'ârifinin mehd-i zuhûru Dersa'adet'tir.⁸ Zamân geçtikçe bilâd-ı mütecâvire, daha sonraları vilâyât-ı ba'ide merâkizine -merkezden merkeze intikâl sûretiyle uzayıp gitmiştir. Kazâlar, nâhiyeler hele karyeler bu husûsta pek zavâllı, pek yoksul kalmışlardır. Bilâd-ı mütebâ'ideye gitmeye ne hâcet! Bugün tahtgâh-ı saltanata yakın ve bu sebeple oldukça mütemeddin sayılan, meselâ: İzmir, Bursa... gibi vilâyetlerimizin de köylerinde -ufacık bir medeniyet parıltısı görülemez. Niçin?

Zîrâ: Şimdiye kadar bizde ta'mîm-i ma'ârif için muntazam ve müfîd bir kânûn yapılmamış, esbâb-ı terakkîsi ta'yin ve te'mîn olunmamıştır.

'Asr-ı hâzırda enzâr-ı beht ve iftihârımıza çarpan bu kadar âsâr-ı me'âlî, (tekâmül-i tedrîcî) denilen bir inkişâf kânûnu ile revnak-bâr zuhûr oluyor. Nûr-

⁸ Burada ma'âriften maksûd, fûnûn-ı cedîdedir.

ı ma'ârifin Avrupa'da bu derece intişâr ve feyezânı mühmel ve perişân kâ'ideler üzerinde degil, belki sağlam ve müsâ'id bir tarzda yapılan mecrâların yardımıyla sehl ve kâbil olmuştur.

[Her şey'in selâmetini temelinin metânet ve meşrû'iyetinde aramalıdır!]

Fi'l-vâki' biz! Bu dakîkaya kadar te'âlî ve tekâmülümüz için ne esâslı bir program ne de metîn ve düzgün bir hatt-ı hareket üzerinde yürümemiştir. Ufacık bir â'ilenin bile te'mîn-i rahât ve rifâhiyyeti için muvâfık ve ma'kûl bir tarz-ı idâre lâzım ve zarûrî iken biz Osmânlılar kocaman bir saltanat-ı İslâmiyyemizin çarh-ı siyâsetini ne yolda tedvîr edeceğimizi, hayâtımız için, sa'âdet ve şevketimiz için ne türlü tedbîrler kullanacağımızı bilemiyor, yapamıyorduk.

Osmânlılıkta fikir ve ferâseti idâre-i umûra kâfi ricâl ve kibârımız eksik degil, fakat hayfâ ki: Birimizin yaptığı, diğerimizin bozması, birinin başladığını diğeri ikmâle çalışmaması, el birliğiyle, ihyâ-yı vatan emel-i sâfiyle hareket olunmaması... İşte bu seyyi'âtımız bizi terakkîye bedel tedennîye, ikbâl yerine idbâra sürüklemiş oluyor.

Şehirlerimizin yekdiğerinden pek mütebâ'id bulunması, herbirinin vüs'at ve imtidâdı bununla berâber vücûd-ı mülkün damarları sayılan vesâ'it-i nakliyenin fikdânı, 'anâsırın tenevvü'ü, iklimlerin tehâllüfü... Bu gibi müşkilât-ı idâriye ve siyâsiye dalgaları arasında yuvarlanan seffine-i hükûmeti sâhil-i selâmete eriştirmek ne kadar fedâkârlıklara ne derece mübârezelere, mücâhedelere muhtâçtır! Bunu her Osmânlının fikr-i insâf ile düşünmesi, bilmesi lâzımdır. Ma'a't-te'essüf bunu ba'zılarımız hâlâ bilmeyiz, ba'zılarımız da -ekseriyâ sevk-i agrâz ile- bile bile cihet-i 'aksiyede hareket ederiz.

Bu gün şu vilâyet: Bir taraftan Pâyitahta olan mesâfesinin eb'adiyeti, diğeri taraftan Kürdistân'ın merkezi bulunmak hasebiyle ehemmiyeti, bâhusûs Kürd ve Ermenî 'unsurlarına -ekseriyâ bî-sûd ve dâ'imî bir cedelgâh olmak ciheti pîş-i fikr ve nazara alınınca emr-i idâresinde ne büyük bir kiyâsete ne parlak bir tedbîr ve muhâkemeye lüzûm gösterir! Memleket serâpâ 'uryân... Ahâlî sefîl, perişân...

Feyyâz-ı kudretin bu topraklara bahş ettiği kâbiliyyet-i inbâtiye (ekser sekeneşinin betâ'et ve meskenetiyle berâber) hâl-i 'akâmette kalmıştır.

Bir beldenin ki levs-i 'atâletini süpürüp götürecektir bir seyl-i hurûşân-i tedbîr bulunmaz; orası elbette bir beyâbân-ı sefâlet şekil ve manzarasında bunalıp durur!

Cihân-ı medeniyyetin garb sâhasında zenginler; -(dâ'imâ söylüyoruz)- şirketler yaparak, ticârethâneler, dârü's-sınâ'alar açarak...günden güne tezyîd-i servete muvaffak olurlar da; şu şark iklimlerinin bedbaht sekeneşi, ağniyâsı da endîşeler, üzüntüler içinde seneden seneye, vâdî-i ihtiyâca doğru adım atıp giderler. Çünkü: Bir taraftan yolsuzluk, diğeri taraftan yine yolsuzluk yüzünden

sermâyesini arttıramayanlar; temellük ve temevvül sevdâsıyla ihtikâr, hîle yollarına düşerler... Bunun netîcesi de bi'ttabî' ihtilâs ve iflâstır.

İşte bu yaman hâllere hâtîme vermelidir. Şimdi yapılacak şeyler: Zâhirdir ki hükûmeti teşkîl eden millet, milleti vücûda getiren efrâd-ı 'anâsırdır. Efrâdı münevver, mütefekkir ve terbiyeli olan milletlerin hey'et-i 'umûmiyesi de parlak, metîn ve hâkimiyet-i milliyelerine her ma'nâsıyla sâhip olurlar. Hâkimiyet-i milliyelerine sâhip olan milletler ise hükûmet ve saltanatlarını tahkîm, şân ve şevketlerini i'lâ, ikbâl ve terakkîlerini idâme, vatanlarını her sûretle i'mâr ve ihyâ edebilirler.

Şu hâlde biz de evvelâ efrâdımızı tehzîb ve tenvîre çalışmalıyız. Efrâdın salâh ve tenevvürü demek; her 'Osmânlının fikret ve basîreti pâk ve rûşen, hatt-ı hareketi sağlam ve düzgün, ef'âl ve âmâli ciddiyete, 'adl ve hakka merbût ve mütâbık olmaktır. Bu meziyetler de nûr-ı 'irfândan doğar. Nûr-ı 'irfânın da maşrık-ı feyyâzı mektepler, medreselerdir.

Fi'l-hakîka memleketi baştanbaşa ıslâh ve tasfiye matlûb ise yalnız merkezlerde değil, kasabalarda ve köylere varıncaya kadar muntazam ve tarz-ı nevîne muvâfık mektepler açmak... Ahâlîyi ziyâ-yı ma'ârifle nûrlandırmak, gülzâr-ı vatanı gaflet ve nifâk dikenlerinden temîzlemek... en birinci vazîfelerimizden 'add olunmalıdır.

Köylü şimdiye kadar mektepten hoşlanmaz, medreselere yaklaşmaz, 'ilim ve edepten nasîbini alamazdı. Çünkü alıştırılmıyor; çünkü öyle tatlılıkla, mizâc-ı muhîte göre, 'akıl ve usûl dâ'iresinde sevk olunmuyordu.

Her teşebbüs-i nâfi'in mihver-i devrânı terğîb ve teşvîk, her emr-i hayrın kâ'ide-i imkânî irâ'e-i tarîktir!

Köylüleri de terğîb ve teşvîk etmek, ma'ârifte, medeniyete ısındırmak lâzımdır. Hem bu lüzûm hele böyle mahrûm, mağmûm yerlerde şedîd ve mübrem bir mâhiyettedir.

Köylülerin yüzde doksanı kuvvet-i yevmiyesini tedârik için yazın sâbahtan akşâma kadar tarlalarda, şemsin harâret-i âteşîni altında ezile üzüle çalışırlar. Bütün mevsim-ı sayfı bu sûretle mütemâdî bir sa'y-i sa'b içinde geçirirler. Yaz mevsiminde alın teriyle, avuç avuç toplayabildikleri kısmetlerinin bir kısmını da bu havâlinin uzun boylu -hiddet ve şiddetle icrâ-yı hükûm eden o serd ve sefîd kış günleri için iddihâr ederler.

İşte bu zavallılar böyle bin türlü meşâk ve meşâğil arasında düşe kalka bir hayât-ı sefilâne yaşamakta iken bir gün (esnân-ı 'askeriyeye dâhil olduklarında) toplanır, taht-ı silâha alınır, hudûd boylarına yâhûd harb meydânlarına sevk olunurlar...

Şimdi böyle, boyunlarında zincîr-i cehâlet, fikirleri sönük, kalbleri vatan duygusundan, millet hevesinden 'ârî bir sürü bî-çâregân-ı ümmetin kıymet-i 'askeriyesi ne olabilir? Vatana, millete bunlardan ne hayır me'mûldür?....

Bugün küçücük Balkan hükûmetlerine mağlûbiyetimizin şu müthiş sukûtumuzun esbâbını arayanlar, -büyük bir sebebi de- 'askerlerimiz cehl ve gafletinde buluyorlar!

Bulgarlar: [Biz, muhârebeyi köy hocalarımızın himmetleri sâyesinde kazandık!...] diyorlardı...

Hulâsa: Biz, bu güne kadar mülkümüzde ma'ârifin neşr ve ta'mîmine muvaffak olamadık. Bu sebepten bulanık fikirleri durultmak, bulaşık yürekleri temizlemek müyesser olmadı. Boğulduk, bunaldık. Çırpındık durduk...

Bârî, bundan böyle olsun, yapalım gayret; himmet, fedâkârlık... Ne lâzımsa yapalım.

Fikrimce buralarda ıslâhata ve dolayısıyla te'mîn-i hayâta muvaffak olmak için -her şeyden evvel- âtîdeki mâddeleri takbîk edebilmelidir:

(1). - Gayûr, cesûr, 'aff ve ma'lûmatlı me'mûrlar bulundurmak.

(2). - Ahâlîden eşrâf ve meşâyihden umûr-ı hükûmete, vezâ'if-i me'mûrîne -her ne sûretle olursa- müdâhaleyi kat'iyen men'.

(3). - Yerli, garîb hangi me'mûrda su'-i hâl, 'acz, 'atâlet... gibi kusûrlar, (ancak resmen) sâbit olursa, kânûn dâ'iresinde hemen tecziye. Buna mukâbil ciddiyet ve istikâmeti görülenleri dâ'imâ taltîf, teşcî' ve himâye.

Şimdilik mevâdd-ı ma'rûza mevki'-i icrâyaya vaz' olunduğu takdîrde bu havâlîde büyük bir hüsn-i te'sîr ve bi'n-netice mühîm bir galebe-i teceddüd ve salâh görülecektir. Bâkî: [Allâh yardımcımız olsun].

Kaynakça

- Ayata, Yunus. (2009), *Eğitime Adanmış Bir Ömür Âyanzade Namık Ekrem*, Asitan, Sivas.
- Beydilli, Kemal. "Trablusgarp Savaşı", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/trablusgarp-savasi>.
- Namık Ekrem. (1332), *Şi'r-i Hakikat*, Dârü'l-Hilafetü'l-Hikmet Matbaa-i İslamiyye.
- Özlu, Zeynel, Tiryaki, Kerim. (2019), "Adana Valisi İsmail Hakkı Bey'in "Raporlarım" Adlı Eserinde Bitlis Kazası İle İlgili Bulgular (1912)", *Tarihî ve Kültürel Yönleriyle Bitlis (I. Cilt)*, (Editörler: Prof. Dr. Mehmet İnbaşı, Prof. Dr. Mehmet Demirtaş), Ankara.
- Şişman, Adnan. "Galatasaray Mekteb-i Sultânîsi", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/galatasaray-mekteb-i-sultanisi>
- Yıldırım, Yıldırım. (2018), "Bir Devlet Adamı Olarak İsmail Hakkı Bey ve Adana Valiliği Dönemindeki Faaliyetleri (1914-1916)", *II. Uluslararası Multidisipliner Çalışmaları Kongresi (4-5 Mayıs 2018, Adana) Bildiri Tam Metin Kitabı*, (Editörler: Erdem Çanak, M. Fatih Sansar), Akademisyen Kitabevi, Ankara, s. 93-98.

Yıldız, Hatip. (2019), "II. Meşrutiyet Dönemi Başlarında Bitlis Vilayetinin Modern Eğitim Durumunu Gösteren Bir Rapor", *Tarih ve Gelecek Dergisi*, C 5, S 3, s. 863-878.